

SÖYLEŞİ (*) / PROF. DR. HEINZ D. KURZ(**)

■ “Eğer yaklaşmakta olan bir krize sahipseniz, bunun öncü göstergelerine sahip olduğunuzu da tabii ki hissedersiniz. Türkiye’nin –tahminlerimce– oldukça derin bir krize gireceği açık bir biçimde ortada duruyor.”

■ Sayın Profesör, iktisat biliminin genel kavranışı, dünya ekonomisindeki hâlihazırdaki dalgalanmalar, kapitalist üretim tarzının geleceği, çalışma yaşamının yanı sıra örgütlü emek hareketini de etkileyen güncel teknolojik gelişmelere yönelik size birkaç sorumuz olacak. Günümüz ekonomi bilimi hakkında, “ekonomi bilimi, türevsel mali araçlar ve diğer matematiksel konularda yetkin ayrıcalıklı bir zümrenin işidir” şeklinde tanımlanabilecek genel bir kamı bulunduğunu öne sürebilir miyiz? Bu kamıya yönelik bizlere neler söylemek istersiniz?

Sanırım ekonomi bilimi bu belirttiğiniz şekilde yorumlanamaz. Çünkü ekonomi bilimi nihayetinde, ekonomik sorunları, üretimi, dağılımı, ürünlerin kullanımını, ekonomik gelişmeyi, kalkınmayı ve benzeri konuları kavrama bilimi anlamına gelir. Bunun yanı sıra, ekonomi bilimi kapsamında, sizin söylediğinizde oldukça yakın bulunan alanlar da vardır. Yani, faaliyetlerinin merkezine mali araçların yönetimi ve benzeri konuları yerleştiren alanlar. Bu ekonomi biliminin bir kısmını oluşturur, tamamını değil.

(*) Prof. Dr. Heinz D. Kurz ile söyleşi, TÜRK-İŞ’ten Araştırmacı Dr. Güven Savulun gerçekleştirmiştir. / savulunguven@yahoo.com

(**) Graz Karl-Franzens Üniversitesi ekonomi profesörü ve Graz Schumpeter Merkezi üyesidir. Halen, finansmanını Avusturya Araştırma Vakfı’nın (FWF) yapmakta olduğu “Akıllı Makineler Avusturya Ekonomisini Nasıl Dönüştürme Ugrattı? Yeni Teknolojilere ait Ekonomik Riskler ve Fırsatlara İlişkin Sistemsel bir Yaklaşım” adlı projesini yönetmektedir. / heinz.kurz@uni-graz.at

■ **Anladığımız kadarıyla, ekonomi biliminin tarihinde farklı aşamalar bulunuyor. Bu nedenle de ekonomi bilimi tarihini farklı aşamalarla değerlendirmeliyiz. Doğru mu düşünüyoruz?**

Tabii, eğer ekonomik sistemde, daha önceki dönemlerde çok da karşılaşmadığımız -örneğin finansallaşmadan kaynaklı bir değişim varsa, bunun kesinlikle sorunuzda belirttiğiniz gibi değerlendirilmesi gerektiğini söyleyebilirim. Tabii ki, finans her zaman bir tartışma konusu olmuştur. Fakat şimdi dijitalleşmenin yeni bir aşamasıyla karşı karşıyayız. Tabii bu durumda, deyim yerindeyse, en nihayetinde gelişmeler ortaya çıktığında, ekonomi bilimi alanında neler olup bittiğini anlamanız için elinizdeki araçları da ona göre ayarlamalısınız.

■ **18-19'uncu yüzyıldan beri içinde yaşadığımız hakikatle ilgili, kapitalizmin sürekli kriz yaratan bir sistem olduğunu söyleyebilir miyiz?**

Tabii, yani bunun ampirik bir bulgu olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bunu söylememizi sağlayan sağlam ve güçlü gerekçeler, yalnızca ampirik bulgulardan ibaret değil. Sistem krize girmeye meyillidir, fakat bu aynı zamanda toparlanan da bir sistemdir. Benzer araştırmaları, kendisinden önceki Marx'ın yaptığı, kapitalizm üzeri-

ne çalışmış en önemli düşünürlerden biri olan Schumpeter'e göre, kapitalizm krize yatkındır. Çünkü kapitalizm, yeniliği özümser ve özümsemiş yeniliği elinde tutar; yeni üretim malzemelerini, yeni makina teçhizatlarını. Çöküşe gireceğiniz bir aşama her zaman vardır. Ekonomik kalkınma istikrarlı bir büyüme süreci değildir. Ekonomik kalkınma, kimi ülkelerde zaman zaman görülen büyüme eğiliminin döngüsel dalgalanmalarından oluşur.

■ **Günümüz birikim ortamında, inşaat/yapı sektörünün yükselişine ilişkin neler söylemek istersiniz?**

Şunu söyleyebilirim, uçakla Ankara'ya gelirken, çok sayıda yüksek katlı evin ve benzeri yüksek yapının inşa edildiğini gördüm ve "bu evlerin içinde ne var?" diye kendi kendime sordum. Çünkü ekonomik büyüme bakımından verimliliği önemsiyorsanız, deyim yerindeyse evlerle yol alamazsınız. Makina teçhizatları, teknik araçları vb. konularda, Türkiye sanırım çok olumlu bir görünüm sergilemiyor. Birçok ülkenin dijital devrime hazır olup olmama durumlarına yönelik bir süredir araştırma yapıyoruz. İnşa edilen tüm bu evlere ve binalara karşın Türkiye, dijital devrime hazırlıklı olma konusunda maalesef iyi bir durumda değil.

Sorunuzda ayrıca, inşaat sek-

törünün neden yükseldiğini de sormuştunuz. Bunu şöyle değerlendirebiliriz. Mutlak bir şekilde ekonomik büyüme gereksinim duyarsınız. Bu eksenle ele aldığımızda, son birkaç yılda Türkiye oldukça hatırı sayılır bir büyüme süreci geçirdi. Bu aynı zamanda oldukça düşük faiz oranlarıyla gerçekleştirilmek zorundaydı. Nihayetinde inşaat sektörü ani ve kısa bir gelişme olgusunun ortaya çıkışına, emlak balonunun ikiye katlanmasına öncülük etti. İnşaat sektörünün aşırı şişmiş/balon bir sektör olduğunu düşünüyorum bu arada.

■ Bu açıklamanıza bağlı olarak “İnşaat sektöründeki büyüme, sınırlı bir grup şirket ve insana devasa kazançlar sağlayan geçici bir yanılsamadır.” diyebilir miyiz?

Şöyle, inşaat sektöründe bir grup insan çok para kazanmış olmalı. En azından çok para kazanmayı ümit etmiş olmalı. Fakat sorun, dairelerinizi/büro mekânlarınızı kiraya veremediğinizde ortaya çıkar. Çünkü ekonomik büyüme oranlarında gerçeğe aykırı bir durum ortaya çıkarsa, bu binalar ve evler beklentileri tam anlamıyla karşılayamayabilir. Bu durumda da inşaat sektöründen kazanç elde etmeyi bekleyenler ciddi miktarda para kaybedebilirler. İnşaat sektörü ve finans sektörü üzerinden, tüm şişirilmiş

büyüme vakalarında görüldüğü gibi, bir takım kazançlar sağlanabilir. Bu tür kazançlardan zamandan önce kurtulmak gerekir. Çünkü bu yapı çökerse, başınız büyük derde girmiş demektir.

■ Bu durum, “İnşaat sektöründeki aşırı şişme, 2008’de ABD’de gördüğümüz türden bir krizin öncüsü olabilir” şeklinde yorumlanabilir mi?

Şöyle, her zaman elinizde kalkınmada başı çeken sektörler bulunur. Eğer yaklaşmakta olan bir krize sahipseniz, bunun öncü göstergelerine sahip olduğunuzu da tabii ki hissedersiniz. Türkiye’nin –tahminlerimce– oldukça derin bir krize gireceği açık bir biçimde ortada duruyor. “Türkiye’nin yalnızca enflasyon oranını düşünün” diyorum. Maliyet patlaması, yani yurtdışından ithal edilen ürünler oldukça yüksek teknolojili ürünler; enflasyon artışıyla beraber bunlar, daha pahalı arabalar ve daha pahalı diğer şeyler haline gelecekler. Yani, Türkiye’deki üretici fiyat endeksi, tüketici fiyat endeksinden zaten daha fazla yükselmiş halde ve bu nihayetinde, diğer fiyatlarda da bir yükselişe –şüphesiz ki– dönüşecek. Buna bağlı olarak, mevcut koşullarda Türkiye’deki faiz oranlarının artısta olduğunu ekleyebilirim. Türkiye’nin faiz oranı yanılmıyorsa devasa denilebilecek bir düzeyde, yüzde 25; enflasyon oranı ise bu-

gün yüzde 18 civarında. Reel faiz oranı ise yüzde 7. Yüzde 7'lik reel faiz oranıyla insanların Türkiye'ye daha fazla yatırım yapması ve Türk Lirası alması beklenebilir. Fakat TL'nin bu mütevazı değerlenmesi, insanların, enflasyonun yüzde 18'de kalmayıp bunun artacağını

bekledikleri anlamına geliyor. Tabii bunun akabinde reel faiz oranları düşüşe geçecek. Yani mevcut göstergeler altında Türkiye'nin tüm bu risklerle karşılaşma durumu bulunuyor. Krize yönelik tüm bu risklerin gerçeğe dönüşmemesini umuyorum.

■ Türkiye'deki kriz söylentilerine ilişkin yönelteceğimiz soruyu da yanıtladınız. Peki, Arjantin, Türkiye veya Venezüella aynı tür krizle karşılaşma riski bulunan benzer ülkeler olarak mı ele alınmalı, yoksa bu ülkeler ayrı ayrı mı değerlendirilmeli?

Yani, her ülkenin, tarihin belli bir anında işlevsel olan kendi geçmişi ve kendi iç dinamikleri bulunuyor; bunlar arasında her zaman farklılıklar da söz konusu. Örneğin Türkiye'yi Venezüella ile kıyaslamak istemem. Çünkü Venezüella'nın ciddi anlamda petrol rezervi var ve bunu çıkarıyor. Ama, Ve-

nezüella'daki siyasal sistem, şüphesiz ki ekonomi üzerinde birçok tahribata neden olarak bu eksende önemli bir iz bıraktı. Maduro akli olmayan bir adam.

Diğer yandan, ülke kalkınması açısından önemli bir sorun olarak, Türkiye petrol veya doğal gazı sahip değil. Eğer TL düşüyorsa ve petrol-doğal gaz gibi metalleri ithal etmek zorundaysanız, bu durum tüm metallerin üretim maliyetlerinin ve fiyatların topyekün artışına neden olacaktır. Yani, Türkiye'yi Venezüella ile aynı gruba dâhil edemem. Arjantin ise daha zor bir konu, ama yine de sanırım farklı-

lıklar önemli.

Her şeye karşın bu ülkeleri bir boyuttan kıyaslayabiliriz. Türkiye yenilikçi üretim eksikliği sorunu yaşıyor. Teknolojik yenilikçilik sorun; bunun uzun vadede oldukça kötü sonuçları olacaktır. Bu sorunu şimdilik görmezden gelebilirsiniz, fakat uzun vadede neden olacağı çok büyük sorunlardan kaçamazsınız. Bizler Avusturya Graz'daki Schumpeter Merkezi'nde çalışmalar yapıyoruz. Çeşitli ülkelerin yeni teknolojik zorlayıcı dönüşüm ve devrimlere hazır olma durumlarını araştırıyoruz. Burada bulduğumuz sonuç, Türkiye'nin oldukça kötü bir performans sergilediği oldu. Çin'den, Orta Avrupa ülkelerinden çok daha kötü bir performans ne yazık ki. Türkiye bu konuda, çok da iyi bir performansla sahip olmayan Bulgaristan ve benzeri Güney Avrupa ülkeleriyle aynı grupta yer alıyor. Deyim yerindeyse, Türkiye mevcut sorunun üstesinden gelmek için eğitim ve teknolojik olanaklar alanlarındaki eksikliklerini gidermek zorunda. Bu noktada, Türkiye'de teknoloji ve eğitimden çok evlere ve inşaata yatırım yapılmasının bir hata olduğunu söyleyebiliriz. Tabi sizlerin benden daha iyi değerlendireceği mevzular da var. Eğer belirli bir ülkeye yatırım yapmak isteyen yabancı yatırımcıysanız, koşullara bakıp ilgili ülkedeki sistemin ne derece istikrarlı olduğunu kendi kendinize

sorarsınız. Bunu sorgulayacak konumda değilim, fakat Türkiye bana çok da istikrarlı bir görünüm sergiliyor izlenimi vermiyor. Seçimler çok da olumlu değildi. Yani neden bahsettiğimi biliyorsunuz. Bir de diğer yandan, örneğin maliye bakanlığı gibi kurumlarda ne gibi kişilerin gücü elinde bulundurduğu da önemli. İlgili uzmanlık alanında yetkin insanların olmaması veya size yardımcı olacak durumda bulunmaması da başka bir sorun.

■ **Teknoloji yatırımlarının ve ilgili teknolojik gelişmelere uyumlu emek gücünün önemine dikkat çektiniz. Örneğin, söz konusu teknolojik yatırım süreçlerinin Türkiye'deki mevcut durumunu nasıl yorumlayabiliriz? Teknolojik yatırımlar bakımından Türkiye'nin konumunu nasıl değerlendirirsiniz.**

Graz'da yaptığımız –çok sayıda ülkeyi ele alan– araştırma bulgularından kavrayabildiğim kadarıyla, Türkiye ekonomik kalkınmanın bu yeni alanında çok güçlü bir görünüm sergilemiyor. Tabi bu alanda iyi değilseniz, olumsuz sonuçları anında olmasa bile orta vadede sizi etkileyecektir. Bu alanda ilerlemenizin yapay zekâ, makina öğrenimi ve benzeri teknolojilere sahip olmanız durumunda olanaklı hale geldiğini biliyorsunuz. Söz konusu teknolojilerde, bir kere diğerlerinin arkasında kalırsanız, onların elinde bulundurduğu öncü bilgiye

tekrar ulaşmanız çok zor. Sanırım en fazla geride kalınan alanlar, eğitim genel çerçevesi altında özellikle matematik, enformatik ve benzeri alt dallar olarak karşımıza çıkıyor. Yani elde ettiğimiz sonuçlara göre tablo öyle çok toz-pembe değil.

■ **Genel anlamda, kapitalizmin geleceğine yönelik bizlere neler söylemek istersiniz?**

Şöyle, reel sosyalizm olarak adlandırılan sistemin çökmesinden dolayı, sendikaların etkilerinin ve güçlerinin zayıflamasından da görülebileceği üzere- kapitalist toplumlara ciddi anlamda meydan okuyacak büyük bir güç ortada kalmadı. Sovyetler Birliği iyi bir şekilde işlediği dönem boyunca, kapitalizme bir meydan okuyabilme durumu söz konusuydu. Bu durum ortadan kalktı. Yani sanırım, kapitalizm varlığını sürdürecektir, fakat bu aynı şekilde olmayacak. Önceden de olduğu gibi, önümüzdeki dönem de değişim sürecektir. Şuanda dijital bir kapitalizm dünyasına giriş yapıyoruz. Dijital kapitalizm, sanırım kapitalizmin önceki biçimlerinden oldukça farklı ve bu farklılığın en büyük nedenlerinden biri, kapitalizmin içsel eğilimi olan tekelleşme. Steve Jobs, Zuckerberg ve benzeri kişileri görüyorsunuz. Bu insanlar çok kısa süre içinde, büyük kazançlarla birer imparatorluk yarattılar. Ne kadar büyük olursanız size o kadar az meydan

okuyabilirler. Bu tür bir büyümenin gerçekten sorunlu olduğunu düşünüyorum. Eğer bu gelişmeler emekten tasarrufu da beraberinde getirirse -ki emekten tasarruf olacakmış gibi görünüyor-, sendikalar sorunlarla karşılaşacaklardır.

■ **Teknoloji ve emek arasındaki ilişkiye yönelik sorularımızı yanıtlamış olsanız da biz sorumuzu yine de size yöneltmek istiyoruz. Aslında bu, onlarca yıldır farklı düşünür ve entelektüel tarafından sorulan açık uçlu bir soru. Günümüzde teknolojik gelişmeler, öncesinde hiç görülmemiş biçimde, günlük yaşamımızın içine dâhil oluyor. Teknolojide güncel gelişmeleri, özellikle çalışma yaşamı, istihdam olanakları ve örgütlü emek hareketi bakımından nasıl kavramalıyız?**

Günümüzde deneyimlediğimiz teknolojik değişimin oldukça olumlu yanları olduğunu düşünüyorum. Yani insanlar tarafından yapılan sorunlu ve sıkıntılı işleri azaltabilirseniz, yani pis işler, insanlar yerine makineler tarafından yapılabilirse, bu birçok açıdan olumlu bir şey.

Tıp alanında da teknoloji inanılmaz bir hızla ilerliyor. Bu açıdan, teknolojik gelişimin birçok olumlu yanı bulunuyor. Yani bu değişimlerin bazılarını karşı çıkmak bana saçma geliyor.

Söz konusu teknolojik gelişim, aynı zamanda bünyesinde ciddi tehlikeleri de barındırıyor. Benim gözlemleyebildiğim en büyük tehlike, insanlık tarihinde önceden hiç görülmemiş biçimde her bir insanın her daim kontrol edilebilir ve gözetlenebilir olması riski. Eskiden bunu yalnızca tanrının yapabildiğini düşünürdük. Yalnızca tanrı insanları gözetledi. Fakat bunu şimdi makinalar yapıyor. Çin'in bazı kentlerinde gördüğünüz durumlarda olduğu gibi. "Büyük Birader" bir sorun. Demokrasi tehlikede ve tabii, yeni teknolojiler işyerlerini önemli ölçüde değiştirecek. İş kayıpları yaşanacağı mutlak; fakat yeni iş olanaklarının da ortaya çıkması söz konusu. Burada önemli olan soru, kayıp kazanç oranının ne olacağı. Yeni teknolojilerle başa çıkabilmek için

eğitim sisteminizi değiştirmek zorundasınız. Bu, insanları yeni teknolojilerin kullanımına hazırlamak için gerekli.

Yeni teknolojileri kullanamazsanız işleriniz yürümeyecektir. Deyim yerindeyse, sadece bilgisayara, donanımaya yatırım yeterli değil. Nihayetinde ama en önemlisi olarak eğitime, ekonomi politikasına, sosyal politikaya yapılacak yatırımların büyük yararları olacaktır. Yeni teknolojilere yönelik eğitimin sınırlı bir zümreye yönelik olması iyi bir şey değil. Kayda değer sayıda insanı içine alacak şekilde, kapsayıcı bir sisteme sahip olmak için, yeni teknolojilere yönelik eğitimin yayılması gerekli. Böylece gerilimler toplumsal parçalanmalar, eşitsizlikler ve benzeri sorunlar büyük bir ölçüde engellenecektir.

■ **Teknolojik gelişmelerin etki gücüne yönelik olarak yeni bir çağın mı eşliğindeyiz, yoksa bu yaşananlar, kapitalizmin önceki aşamalarında zaten görmüş olduğumuz teknolojik gelişmelerden biri mi? Burada Sanayi 4.0 ve onun alt bileşenlerinden söz ediyoruz.**

Sanırım bu kulağa ciddi bir değişim gibi geliyor. Yeni bir çağın eşliğinde olduğumuz söylenebilir. Yüzyıllardır teknik bir gelişme sürecinin içinden geçtiğimiz açık. Hatta 18'inci yüzyılın ortalarında yaşanan Sanayi Devrimi'nden de önce. Fakat şimdi sahip olduğumuz teknik gelişmenin yeni bir biçimi. Bu yalnızca otomasyon değil, makinaların kendi kendilerine öğrenebilmeleri de aynı zamanda. Makinalar kendi kendilerine öğreniyor. Bu geçmişte sahip olduğumuz bir şey değildi. Sonuç olarak makinalar gittikçe güçleniyor. Kendi kendilerine çalıştıkları gibi, verileri işliyorlar, kendi etkinliklerini ve verimliliklerini de artırıyorlar. Yapay zekâyla birlikte, geçmişte yalnızca insanların yapabildiği işleri makinalar daha fazla oranda yapabilir. Eğer makinalar daha akıllı olmanın, daha zeki olmanın yol ve yöntemlerini bulurlarsa, ne olur diye sorabilirsiniz. Tabi bu olursa, makinalar insanların yerini alabilir ve deyim yerindeyse artık insanlar yaradılışın en nadide eseri olmaktan çıkar. Tabi durum çok dikkat çekici bir biçimde değişiyor.

■ **Bu noktada ek bir soru sormak istiyoruz. İnsanlarla makinalar arasında vuku bulabilecek kötümser bir senaryoyu tahayyül edebilir miyiz? Örneğin yapay zekâ, işçi robotlar ve benzeri şeyleri kullanarak insanları kontrol altına alabilir mi?**

Şöyle, belki meslekler olmasa bile görevlerin önemli bir bölümü, çünkü mesleklerin bileşimi değişmek zorunda kalacak; ama belirli işler de olduğu gibi muhafaza edilecek. Günümüzde sözünü ettiğim gibi bir değişim olabilir. Yapay zekânın nihayetinde robotları dahi üretebilecek bir kapasiteye erişeceğine yönelik şüphelerim var. Fakat bu noktada, yapay zekânın robotları üretilip onları kontrol edeceği konusunun doğru olup olmayacağına yönelik önemli bir tartışma var. Şüphesiz ki çok önemli değişimler olacak ve bunlar apaçık bir biçimde toplumlarımız üzerinde kayda değer etkiler yaratacak. Yani, her zaman bu konuların, dağılımla ilgili konular olduğu noktasında ısrarcı oldum.

Bir grup insan, kendilerine bilgiye erişim olanağını sağlayacak robotları bedenlerinde taşıyacak satın alma gücüne sahip olabilirler. Diğerleri ise bu satın alma gücünden yoksun olabilirler. Yeteneklerini geliştirmek, kapasitelerini artırmak için söz konusu robotları alabilecek parası olmayan insanların durumlarına bağlı olarak

sormuş olduğunuz kötümser senaryo ortaya çıkacaktır. Kimilerinin adlandırdığı şekliyle, yeni bir tür Malthusçu sistem olabilir; yani oldukça sınırlı ve çok çok zengin bir zümre ve temel reel gelir ve temel tüketim seviyesinde yaşam mücadelesi veren çok sayıda insan. Bu durum da tabii ki zaten sahip olmadığımız adil ve eşitlikçi bir toplumun sonu; daha doğrusu toplumun daha derinlikli bir biçimde eşitsiz hale gelmesi söz konusu olacaktır.

■ **Sanayi 4.0 uygulamalarının, metal sektöründe yaratacağı olası sonuçlarının neler olabileceğini bizlere açıklayabilir misiniz?**

Sanayi 4.0 Alman sanayicileri tarafından icat edilmiş bir slogan ve siz bunun iyi bir terim olup olmadığını kendinize sorabilirsiniz. Sanayi 4.0 uygulamalarına sahip olduğumuzu varsayalım. Sanayi 4.0 uygulamalarının tabii ki metal sektörünü mutlak bir şekilde etkileyeceğini söylemeye çalışıyorum. Tamamen robotların görev aldığı üretim alanlarının zaten var olduğunu biliyorsunuz. Bu tür alanlarda, idareden ve arada sırada ortaya çıkan tamir işlerinden sorumlu oldukça az sayıda insan var. Robot kullanımıyla elde edilen şey, sermaye yoğunluğunun inanılmaz hızlı bir şekilde artışı. Yoğun miktarda fiziki sermayeniz elinizde bulunurken buralarda çok az sa-

yıda insan çalışıyor. Amazon gibi büyük şirketlerin önemli bir bölümünde bu durumdan söz etmek mümkün. Amazon'u düşünün, onların elinde de sözünü ettiğim kompozisyon bulunuyor. Çok az sayıda çalışanları varken, makina ve benzeri donanımları daha fazla. Yani bu durum, dünyayı değiştiriyor, tüm yaşam tarzını etkiliyor. Evlerinizin akıllı olabileceklerini artık kabullendiğinizi söylemeye çalışıyorum. Üzerlerine mini bilgisayarlar monte edileceği için giysileriniz akıllı olabilir. Bilgisayarlar tüm beyin dalgalarınızı, tansiyonunuzu vb. kontrol ediyor. Yani tüm sistem etkilenecek bu gelişmelerden. Üzerine konuştuğumuz şey genel amaçlı bir teknoloji. Bu üretim ve tüketimin tüm mecralarında kullanılabilir. Yani yalnızca üretim amacıyla değil.

■ **Sanayi 4.0'ın yeni uygulamaları, toplumsal olarak gerekli emek zamanını düşürme olarak yorumlanabilir mi?**

Şüphesiz ki, yeni teknolojiler eskilerinin varisidir. Deyim yerindeyse bu daimi bir eğilimdir. Yeni teknolojiler, belirli metalarda kullanılacak gerekli emeği azaltacaklardır. İşletmeler mutlaka emek gücünden tasarruf edeceklerdir. Bu durum henüz istatistiklere yansımamış olsa bile, sözünü ettiğimiz şekilde bir şey gerçekleşecektir. Buradaki sorun birçok sektörde

işçilerin işten çıkarılacak olmaları durumudur. Diğer bir sorun ise, yeni ortaya çıkan birçok işkolunda yeni istihdam olanaklarının yaratılıp yaratılmayacağıdır. Bu adlandırıldığı üzere, "emeğin telafisidir". İşten çıkarmaya karşı telafi yani. Özünde bu soru, "yeni teknolojilerin yalnızca veya ağırlıklı bir biçimde süreç yenileme, verimlilik ve etkinlik artırma amacıyla mı kullanılacağı veya tüm yeniliklerle beraber yeni ürünlerin de üretileceği mi" sorusudur. Çünkü yeni ürünlerle beraber yeni pazarlar ve de yeni istihdam olanaklarına sahip olacaksınız. Günümüzde kimileri, bu konuya karşı şüpheli bir yaklaşım sergiliyor. Ben bu derece şüpheli değilim fakat teknolojik yenilenmeye bağlı olarak artma riski bulunan işsizlikle yüzleşmek zorundayız. Teknolojik gelişmelerin emek üzerinde yaratabileceği yıkıcı etkiye karşı ölçütleri şimdiden değerlendirmeye başlamamız gerektiğini, bunun işi garantiye almamız için gerekli olduğunu düşünüyorum. Teknolojik değişimler ilk başta –şüphesiz ki- işçi sınıfını etkileyecektir. Makinalar dili olmayan hizmetkârlarken, işçiler daha yüksek ücret isterler; tüm mevzu budur. Yani buradaki soru ne tür politikalar uygulanacağıdır. Demek istediğim, bunlardan birinin kamuda veya başka bir yerde istihdam yaratacak –tabii ki- maliye politikası olmasıdır. Fakat ortalama

çalışma süresinin düşürülmesine yönelik eski politikaya da geri dönebilirsiniz. Bu yüzyıllardır yapılan bir şey. Nihayetinde, güncel koşullar altında, insanların yaşamalarına olanak tanımak amacıyla temel gelir üzerine de söz söyleyebilirsiniz.

■ Son olarak, sendikaların güncel sorunlarını ve sosyo-ekonomik alandaki konumlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Sendikalar her zaman, emekçi kitlelerin gelirlerinin yükseltilmesi ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi için çaba sarf ettiler. Bu nedenle de, Adam Smith'in dikkat çekmiş olduğu gibi her zaman zorluklarla karşılaştılar. Sendikaların işverenlerden farklı çıkarları bulunur. İşverenler ücretleri mümkün olan en düşük seviyede tutmak isterken, işçiler ücretleri mümkün olduğunca artırmak isterler. Ve böylece bir çatışma ortaya çıkar.

Şimdi "sendikaların güncel durumları nedir?" sorusuna gelelim. Bu konuda, öncelikle farklı ülkeler arasında bir ayırım yapmak zorundayız. Çünkü bu noktada politik sistem çok önemli bir hal alıyor. Ülkemizde, neo-liberalizm ekseninde ele aldığımız bir politik sisteme sahipseniz, izlenmesi gereken politika sağ kökenli bir politika olmalı. Şüphesiz ki bu sendikalar bakımından oldukça kötü bir durum. Marx, Marshall, Kalecki ve diğer

yazarların eserlerinde okunulan şeylerin unutulmaması gerektiği apaçık ortada. Kapitalizm her zaman tam istihdam sağlamaya haiz bir sistem değil. Neden? Çünkü tam istihdam çalışma isteğini zayıflatır. Tam istihdam sermaye sahiplerinin gücünü zayıflatır. Her zaman -Marx'ın belirttiği gibi yedek sanayi ordusu- yeni teknolojilerle beraber yeni eğilimler bulunur. Sanırım sendikalar yeni

ilave sorunlarla yüzleşmek zorunda kalacaklar. Şirketlerin geçici sözleşmeler aracılığıyla, işçilerle kısa süreli çalışmasını tanımlayan -Uber, Airbnb gibi- sözleşme biçimleri ("Gig Ekonomisi"), eve iş verme emek gücünün ayrışmasına neden oluyor. Yani, sendika üyeliklerinin yoğunluğunun azaldığını söylemeye çalışıyorum. Eğer süreç böyle işlerse, bu önemli bir sorun haline gelecek.